

Sukupuolentutkimuksen tasa-arvopoliittiset juuret: erojen ja risteymien tarkastelua

Kirsti Lempiäinen

Käsittelen tässä luennessa tasa-arvopoliittikan ja sukupuolentutkimuksen sekä sen edeltäjän naistutkimuksen kohtaamisia, yhteyksiä ja eroja. Ymmärrän tasa-arvopoliittikan toiminnaksi, joka toteutuu hyvin laajasti yhteiskunnassa ja valtiossa ja jossa keskiössä on sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen. Koko laajaa tasa-arvopoliittikan kenttää en edes yritä hahmottaa, vaan pysyttäydyn pitkälti akateemisesa kontekstissa.

Nais- ja sukupuolentutkimus viittaa jatkumoon, jossa ollaan sekä juurilla että nykypäivässä. Naistutkimus vaihtui sukupuolentutkimukseksi Suomessa 2010-luvulla, ja vuotta aiemmin päätös nimenmuutoksesta oli jo tehty Helsingin ja Lapin yliopistoissa (Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12).

Kun puhutaan tasa-arvosta ja sen edistämisestä Suomessa, mainitaan usein varhain saavutettu yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, joka onkin tärkeä merkkipaalu. Tasa-arvon ja naisten aseman edistämisen puolesta on toimittu pitkään, ja yhteiskunnan muuttamista ovat vaatineet monet naisasiatoimijat. Yksi tunnetuimmista on Minna Canth, joka vuonna 1885 julkaistussa tekstissään ”Naiskysymyksestä vielä sananen” pohtii yhteiskuntaa ja yliopistoa, jossa naiselle ei näytä olevan jalansijaa, ja sitä, kannattaako tällaiseen yliopistoon edes pyrkiä ”kynsin hampain”. Samassa tekstissä Canth suomii ”ummeh-tunutta ja onttoa sivistystä”, josta olisi hyvä pysyä erossa, ehkä myös erossa yliopistoista. (Canth 1885, 492–493.) Olemassa olevaan mukaan meneminen ei aina ole hyvästä. Tämä kuvastaa myös hyvin nais-

tutkimuksen opetuksen valtakunnallista toimintaa, jossa omaehtoisuus ja yhteistyö esimerkiksi pedagogisen koulutuksen järjestämisessä toimivat rinta rinnan. Ei ole vain menty mukaan, vaan on aktiivisesti muutettu olemassa olevaa.

Canthin pohdinnat asettuvat länsimaiseen nais-asiahistoriaan, jossa voidaan lähteä vaikkapa Christine de Pisanin 1400-luvun alun utopiasta, jossa de Pisan rakentaa kynänsä muurauslastalla ”naisten kaupungin”. Tämä tila syntyy tutkimustyössä ja vuoropuhelussa Rouvien järki, Rehellisyys ja Oikeus kanssa. De Pisanin naisten kaupungin naiset ovat myös esimerkkejä siitä, millaisia positiivisia vaikutuksia naisilla on yhteiskuntaan. Utooppinen yhteisö kertoo tulevaisuudesta, siitä miten asiat voisivat olla toisin. (Lempiäinen & Mehtonen 2009.)

Naisten kaupungin voi nähdä allegoriana naistutkijoiden, sukupuolentutkijoiden ja tasa-arvoa edistävien kaikkensukupuolisten toimijoiden tilana yliopistossa ja yhteiskunnassa. Järki, rehellisyys ja oikeus ovat kaikille tärkeitä. Toiminnassa nivoudutaan yhtä aikaa tasa-arvopoliittikkaan, tutkimukseen ja opetukseen. Nykyään akateeminen sukupuolentutkimus on edelleen monin tavoin kytköksissä naisliikkeeseen, sukupuolten välisen ja seksuaalisen tasa-arvon edistämiseen, sukupuolipoliittikkaan sekä emansipatoriseen poliittiseen ja kulttuuriseen toimintaan. Sukupuolentutkimus antaa välineitä tasa-arvopoliittikan tekemiseen, ja tasa-arvopoliittikan asiat ovat myös sukupuolentutkijoiden intresseissä.

Pohdittaessa tasa-arvopolitiikan ja nais- ja sukupuolentutkimuksen risteymiä ja eroja yksi virinnyt kysymys on ollut, miten paljon pyritään muuttamaan yhteiskunnan rakenteita ja miten toimijuutta ja toiminnan tapoja muutetaan, jos muutetaan. Voimme kysyä Anu Koivusen ja Marianne Liljeströmin tapaan sitä, mitä kulloinkin halutaan tasa-arvopolitiikalta (ks. Koivunen & Liljeström 1996, 17–18). Tarkastelen näitä risteymiä ja eroja sukupuolentutkimuksen näkökulmasta. Esitän seuraavaksi neljä näkökulmaa, joiden avulla tasa-arvopolitiikan ja sukupuolentutkimuksen suhdetta on mahdollista avata. Kaikissa paikanotoissa on aste-eroja, mutta ne kertovat jotakin olennaista mainitusta suhteesta. Paikanotot, jotka limittyvät toisiinsa, ovat liittolaisuus, etäisyys, satunnainen tai vaihteleva vuorovaikeus ja elävä, jatkuva yhteys.

LIITTOLAISUUS

Liittolaisuus tasa-arvopolitiikan toimijoiden kanssa on ollut yksi liikkeelle paneva voima naistutkimuksen synnyssä. Liittolaisuus sopii valtiofeministisiin toimintatapoihin, joissa tehdään yhteistyötä valtion kanssa (Rantalaiho 1994, 20; Kantola & Outshoorn 2007; Brunila 2009a). Sukupuolentutkijoilla on ollut vahvat yhteydet sekä Suomen Akatemiaan että Tasa-arvoasiain neuvottelukuntaan, tutummin TANEen, joka siis on toiminut sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. TANE on esimerkiksi suunnitellut nais- ja tasa-arvotutkimuksen kehittämissuunnitelman, rahoittanut valtakunnallista naistutkimuksen koordinaatiota vuosikymmenen ajan, ollut mukana saamassa nais- ja sukupuolentutkimuksen professuureja yliopistoihin ja kaiken kaikkiaan pitänyt yllä jatkuvuutta tasa-arvopolitiikassa. Kun sukupuolentutkimus on herättänyt epäilyjä erilaisissa akateemisissa ja tiedepolitiikan tilanteissa, tasa-arvolla (ja tasa-arvotutkimuksella) on ollut tunnistettava poliittinen tavoite, jolla on voitu perustella oppiaineen tieteellistä merkitystä. Aluksi esimerkiksi nais- ja sukupuolentutkimuksen professoreista puhuttiinkin julkisessa keskustelussa tasa-arvoprofessoreina, eli naistutkimuksella ja tasa-arvolla ei nähty suurta eroa. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023.) Liittolaisuus on ollut rakenteellista, toiminnallista, identiteettiä muodostavaa ja ideologista.

Tasa-arvopolitiikalla on ollut vaikutusta nais- ja sukupuolentutkimukseen. Kun tutkimme naistutkimuksen alkua Liisa Rantalaihon kanssa, emme keskittyneet tasa-arvopolitiikkaan sinänsä. Tästä huolimatta voin muistitieto- ja asiakirja-aineistomme perusteella päätellä, että naistutkimus ei ole ollut alisteinen tasa-arvopolitiikalle – ei tutkimuksen eikä opetuksen osalta. Yhteistyötä ja yhteyksiä on toki ollut paljon. Valtio on ollut naistutkijoille verkosto, jossa tietyt, usein tututkin ihmiset pääsivät päättämään asioista Suomen Akatemiassa, TANEssa, ministeriöissä ja eduskunnassa. Päätelimme, että valtio on ollut toimintamahdollisuuksia antavan tahon sijasta osa nais- ja feministitutkijoiden liikettä. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023.)

ETÄISYYS

Toinen näkökulma on nais- ja sukupuolentutkijoiden etäisyyden pitäminen tasa-arvopolitiikkaan. Tästä olen havainnut merkkejä tekemieni haastattelujen perusteella. Etäisyys osuu aikaan, jolloin naistutkimuksen oppiainetta tehtiin ja sen omaa yliopistollista identiteettiä luotiin. Oppiaineen identiteetti on rajattava erilleen muista, jotta saadaan tehtyä oma ala. Jotkut toimijat erottautuivat omassa tutkimusorientaatioissaan ”tasa-arvoasioista”, vaikka samaan hengenvetoon pitivät tasa-arvon edistämistä tärkeänä. Jonkinlainen feministinen maailmankuva lienee yhteistä nais- ja sukupuolentutkijoille, mutta muutoin akateemisessa feministisessä eroja ei piilotella. Oletan, että etäisyyden otossa kyse on myös käytännöllisen orientaation ja tutkimuksellisen orientaation eroista, jossa tasa-arvotutkimusta pidetään liikaa käytäntöön sidottuna.

Tieteenalaa koskevassa identiteetikamppailussa kyse oli myös siitä, tulisiko nais- ja sukupuolentutkimuksen olla oma oppiaineensa vai tulisiko sen levittäytyä eri tieteenaloihin vai sekä että. Kyse oli siis suhtautumisesta niin kutsuttuun kaksoisstrategiaan: perustetaan ja kehitetään sukupuolentutkimuksen oppiainetta, ja pyritään sisällyttämään sukupuolentutkimusta myös muihin oppiaineisiin. Levittäytymisen puolustajat pitivät naistutkimuksen kytköstä valtiollisiin elimiin ja tasa-arvoon ongelmallisena, ja myös tästä syystä sukupuolentutkimuksen sisällyttäminen muihin tieteenaloihin nähtiin tärkeäksi. Nykypäivän sukupuolentutkimuksessa on vaikeaa

tunnistaa tällaista identiteettipoliittikkaa, jossa pidättäytyttäisiin liian läheisistä kytköksistä valtioon tai tasa-arvotoimijoihin, enkä näe siinä tällaista etäisyyden ottoa tasa-arvopoliittikkaan.

SATUNNAINEN VUOROVAIKUTUS

Kolmas paikanotto on satunnainen tai vaihteleva vuorovaikutus. Tulkitsen niin, että sekä tasa-arvopoliitiikan tekijöiden että sukupuolentutkijoiden intresseissä on toisaalta olennaista pitää yhteyksiä yllä. Toisaalta olemassa olevilla resursseilla ei aina yllätä siihen, mihin olisi halua. Niinpä sukupuolentutkimuksen ja tasa-arvopoliitiikan ruohonjuuritasolla on tarvittu vapaaehtoistyötä ja sellaista itsensä likoon laittamista, jota nykyään en juuri tunnista yliopistossa. Nais- ja sukupuolentutkimusta on rakennettu oman työn ohella työtunneista tai omasta meritoitumisesta juurikaan piittaamatta.

Vaikka viime vuonna ilmestyneessä *Naistutkimuksen alkuja* -teoksessa katsomme sukupuolentutkimuksen varhaisista juurista tasa-arvopoliitiikan sisältöjä, yhtä tärkeää on tarkastella tasa-arvopoliitiikan sisällöistä nais- ja sukupuolentutkimusta. Tasa-arvopoliittikka on saanut vaikutteita naistutkimuksesta, mikä käy ilmi Kristiina Brunilan (2009b) tutkimuksesta, jossa aiheena on sukupuolten tasa-arvo koulutuksessa ja tutkimuksessa. Esimerkiksi hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa viime vuosituhanen lopulla mainitaan naistutkimus ja todetaan sen tuoneen ”tärkeää tietoa suomalaiseen tasa-arvopoliittikkaan” (emt. 19). On nähtävissä suurtakin vaihtelua siinä, milloin vaikkapa sukupuolten välinen tasa-arvo korkeakoulutuksessa mainitaan hallitusohjelmissa ja miten se mainitaan. Erilaisilla poliittisilla aikakausilla sekä tasa-arvopoliitiikan että nais- ja sukupuolentutkimuksen näkyvyys ja merkitykset ovat vaihdelleet. Esimerkiksi 1970-luvulla tasa-arvoliikehähdinnän ja naisemansipaation oli tasapainoteltava vasemmistoradikalismien vallattua tilaa yhteiskunnassa ja akatemiassa. Vasemmistopoliittikka yliopistoissa nosti esiin yhteisen toveriaatteen, joka jätti sukupuolen kysymykset taka-alalle. Tämä johti Aino Saarisen mukaan siihen, että ”liikehdintä imeytyi systeemiin”, yliopistoinstituutioon (Lempiäinen & Rantalaiho 2023, 33). Vaikka esimerkiksi Helsingin yliopiston sosiologiassa Elina Haavio-Mannilan mukaan oltiin jo 1960-luvulla kiinnostuneita suku-

puoliaiheista opinnäytteistä, 1970-luvulla sukupuolikysymykset jätettiin taustalle (emt. 31–32).

Samaisella vuosikymmenellä tasa-arvopoliittikka auttoi siinä, että nais- ja tasa-arvotutkimus tuli osaksi tiedepoliittisia kysymyksiä. Tuolloin naisia oli monilla aloilla vähän ja ”naiset olivat räikeän aliedustettuja valtion tieteellisissä toimikunnissa”, jotka olivat tärkeitä yliopistojen tutkimusrahoituksen kannalta (emt. 56). TANEn aktiivisten toimien ansiosta yliopistoja kehoitettiin lisäämään naisehdokaiden määrää, ja naisten osuus valtion tieteellisissä toimikunnissa alkoi nousta.

ELÄVÄ YHTEYS

Neljännessä paikanotossa, eli elävässä ja jatkuvassa yhteydessä ja erityisesti yhteyden synnyttämisessä, on Suomen Akatemian hankerahoituksella iso rooli. Vuonna 1981 perustettiin naistutkimuksen valtakunnallinen tutkimuskoordinaattorin virka TANEn yhteyteen. Samana vuonna TANE myös perusti tutkimusjaoston, joka pian ryhtyi suunnittelemaan nais- ja tasa-arvotutkimuksen kehittämissuunnitelmaa. Naistutkimuksen valtakunnallinen tutkimuskoordinaattori Liisa Husu toimi jaoston sihteerinä, ja asiantuntijajäsenenä oli keskeisiä naistutkijoita kustakin tiedeyliopistosta. Ei liene yllättävää, että muut Pohjoismaat olivat nais- ja tasa-arvotutkimuksessa tuolloin Suomea edellä, mutta nopeasti naistutkimusta ja sen valtakunnallista tukea saatiin täälläkin liikkeelle. (*Feministinen aikamatka* 2006, 42–43, 67; Lempiäinen & Rantalaiho 2023, 56–59.)

Tasa-arvopoliitiikan vakiintuneeseen asemaan on pysyvillä TANEn virkailijoilla ollut suuri merkitys. Niin ikään tärkeää parlamentaaraiselle elimelle on ollut se, että puolueet ovat nimenneet innostuneita kansanedustajia tasa-arvoasioita kehittämään ja ajamaan. Sukupuolentutkimuksesta on saatu asiantuntijoita erilaisiin komiteoihin, joissa painotukset ovat vaihdelleeterikaudena. TANEssa jalaajemmintasa-arvopoliittikkassa on seurattu tarkasti tutkimus- ja opetuskentän kehitystä, ja tästä esimerkkinä voi mainita TANEssa jo 1980-luvulla toimineen miestutkimusryhmän. Valtakunnallisen toiminnan mahdollistuminen oli olennaista, ja TANEn kanssa yhteistyössä pystyttiin myös esimerkiksi kierrättämään ulkomaisia tutkijavierailijoita eri yliopistoilla, eli yhteydet elivät arjessa.

Yliopistoissa naistutkimus pääsi kehittymään yhtä aikaa tasa-arvopolitiikan kanssa. Kun maamme ensimmäinen tasa-arvovaltuutettu Paavo Nikula ja naistutkimuksen koordinaattori Liisa Husu tekivät tasa-arvokierroksia yliopistoissa 1980-luvulla, oli heidän vierailuillaan vaikutusta yliopistojen toimijoihin niin tasa-arvon kuin naistutkimuksen osalta, toki muidenkin alojen osalta. Vierailuilla sekä tuotiin tunnetuksi valtakunnallista tasa-arvopolitiikkaa ja naistutkimusta että synnytettiin tietoisuutta tasa-arvon merkityksestä yliopistoissa. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023, 59–60.)

Koska Helsingissä ollaan valtakunnan tapahtumien keskipisteessä, välimatka keskusteluihin päättäjien kanssa on ollut lyhyt. Yksi tärkeä merkki-paalu löytyy TANEn tutkimusjaoston naistutkimuksen kehittämiskeskusteluista, ja niiden pohjalta neljä naiskansanedustajaa teki keväällä 1989 opetusministerille eduskuntakyselyn naistutkimuksen opetuksen rahoittamisesta. Eri yliopistojen naistutkijat jättivät opetusministeri Christoffer Taxellille vetoituksen viroista ja opetuksesta. Elävä suhde jatkui monin tavoin, ja vuonna 1994 TANE ja Suomen naistutkimuksen seura perustivat naistutkimuksen kehittämisryhmän, jonka tarkoituksena oli kuvitella ja suunnitella seuraavan vuosituhannen naistutkimusta. Tuloksena ideoitii naistutkimuksen professuurit tiedeyliopistoihin, ja Suomen yliopilaskuntien liiton (SYL) puheenjohtajan Aino Järven ja opetusministeri Olli-Pekka Heinosen tuen avulla professuureja perustettiin. Professuurien saamisen jälkeen sukupuolentutkimus kasvoi Suomessa täysivaltaiseksi akateemiseksi oppiaineeksi. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023.)

Olen kiteyttänyt tässä luennossa nais- ja sukupuolentutkimuksen suhdetta tasa-arvopolitiikkaan. Sukupuolentutkimuksen opetuksen verkosto HILMA kertoo olemassaolollaan sukupuolentutkimuksen ja tasa-arvopolitiikan kiinteästä suhteesta valtakunnallisessa yhteistyössä. HILMA on saanut kotisijan ja arvokasta tukea Helsingin yliopistosta. Sukupuolentutkimuksen kehittämisessä opiskelijat, opettajat, professorit, hallinnon ja viestinnän asiantuntijat sekä erilaiset yhteistyökumppanit ovat kaikki olleet kallisarvoisia ja edistäneet yliopistollisen oppiaineen vakiintumista. Paitsi Helsingin yliopisto myös kaikki HILMAssa mukana olevat yliopistot saavat nauttia reilun kahdenkymmenen vuoden työn tu-

loksista. HILMA on kasvanut ja kansainvälistynyt yhdessä toimijoiittensa kanssa. Olemme rakentaneet tilaa ensin naisille, myöhemmin kaikensukupuolisille yliopistoissa ja yhteiskunnassa. Minna Canthia mukailien toivotan toiminnan ja ajatuksen vapautta juhlivalle HILMalle ja kaikille meille!

Teksti perustuu 19.4.2024 pidettyyn puheeseen HILMA-verkoston 20-vuotisjuhlassa Helsingin yliopistossa.

Kirsti Lempiäinen on aikuiskasvatuksen sosiologian professori Lapin yliopistossa. Hänen viimeaikaiset julkaisunsa liittyvät tieteesosiologiaan ja korkeakoulututkimukseen feministisen tutkimuksen näkökulmasta.

KIRJALLISUUS

- Brunila, Kristiina (2009a) *Parasta ennen. Tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- (2009b) *Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 51. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/73340/URN:NBN:fi-fe201504225095.pdf?sequence=1> (haettu 11.6.2024).
- Canth, Minna (1885) Naiskysymyksestä vielä sananen. *Valvoja*, No.10, 492–494.[01.10.1885 Valvoja no 10 - Digitaaliset aineistot - Kansallis-kirjasto.]
- Feministinen aikamatka*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tutkimusjaosto 1981–2006 (2006). Koonnut Petra Stenfors. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, sosiaali- ja terveysministeriö.
- Juvonen, Tuula, Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (2010) Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- Kantola, Johanna & Outshoorn, Joyce (2007) *Changing State Feminism*. Teoksessa Outshoorn, Joyce & Kantola, Johanna (toim.) *Changing State Feminism*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 1–19.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996) Kriittikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakentamisprojekti. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat – 10 askelta feminismiin*. Tampere: Vastapaino, 9–34.
- Lempiäinen, Kirsti & Mehtonen, Päivi (2008) Tutkimuksen lupaukset. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 263–273.
- Lempiäinen, Kirsti & Rantalaiho, Liisa (2023) *Nais-tutkimuksen alkuja – muistikuvia akateemiselta kentältä*. Tampere: Vastapaino.